

ОДНОСИ СРБИЈЕ И САД У ВЕЛИКОМ РАТУ И АМЕРИЧКО ПРИЗНАЊЕ НОВОСТВОРЕНЕ КРАЉЕВИНЕ СХС

Апстракт: Развој дипломатских односа између Краљевине Србије и САД у време балканских и Великог рата. Признање владе САД новоформиране државе Краљевине СХС. Први посланик Краљевине СХС у САД др Славко Грујић.

Кључне речи: Србија, САД, дипломатски односи, посланици, Јеврем Симић, др Славко Грујић, декларација, КСХС.

Међународним признањем државне независности 1878. године Србија је добила право да води самосталну и независну политику. Убрзо је успоставила дипломатске односе са многим европским земљама, а 1882. са Сједињеним Америчким Државама. Кнез Милан је још 1879. именовано почасног конзула у Њујорку, а Конзуларна конвенција са САД, потписана 1882, остала је на снази све до 1991. године.

САД су у периоду од 1882. до 1914. године промениле већи број својих дипломатских представника који су из Букурешта, а затим из Атине, представљали званични Вашингтон у Србији. Србија у том временском раздобљу није имала свог дипломатског представника у САД.

У Америци је радио и живео велики број исељеника, који су као економски емигранти отишли у САД крајем 19. и почетком 20. века. Бројни Срби из Лике, Далмације, Босне и Херцеговине и Црне Горе одлазили су у обећану земљу "трбухом за крухом". Највећи број исељеника гравитирао је према великим индустријским центрима и рудницама угља. Фабрике челика биле су у Лебанону, Питсбургу, Чикагу, Герију и другим градовима и њиховој околини, а рудници угља у Пенсилванији, Колораду, Јути, Вашингтону, Вајомингу, Охају, Новом Мексико и др.¹

¹ *Амерички Србобран* (The American Srbobran) су биле прве српске новине у САД. Појавиле су се 18. јануара 1906. у Питсбургу (Пенсилванија). *Амерички Србобран* је српски лист за политику, просвету и књижевност и орган Савеза Србобран (The American Srbobran: official organ of S. Srbobran leading and largest Serbian daily in America), власник Српски православни савез Србобран; уредник П. Ј. Будисављевић. *Амерички Србобран* је редовно доносио спискове

Ови исељеници први ће прискочити "мајци Србији" у помоћ током Првог светског рата. Вођени емоцијама, патриотизмом и храброшћу, они ће постати највећа добровољачка снага која је учествовала у пробоју Солунског фронта и однела победу над надмоћнијим непријатељем.

Од почетка Великог рата јула 1914. америчка влада и њени политичари залагали су се за неутралност. Председник Вудро Вилсон је и званично 4. августа 1914. прогласио неутралност САД и позвао грађане да буду "непристрасни како у мислима, тако и делима". Од тада је прошло готово три године пре него што су се САД укључиле у Велики рат.

У кампањи која је вођена за реизбор председника Вудра Вилсона новембра 1916. коришћени су слогани *Он нас је сачувао од рата* и *Америка на првом месту*. Када су, међутим, Немци потопили три америчка брода, јавно мњење у Америци се променило под утицајем снажне пропагандне машинерије коју је покренуо председник Вудро Вилсон. Амерички Конгрес се 2. априла 1917. заложиио за улазак Америке у рат, а 6. априла је изгласао улазак САД у рат.²

Уласком Америке у рат промењен је ток историје и "...припремљена је позорница да Америка постане глобална сила".³

У ратним околностима, настојећи да стекне што више пријатеља, већ средином јануара 1917. почео је да врши своју дипломатску мисију први српски посланик у Вашингтону Љубомир Михаиловић.⁴

Срба који су помагали Српску војску и српску сирочад, давали новац за Српски дан, Божић и Васкрс. Иза сваког имена и презимена назначено је из којег града или државе САД се шаље новац. На основу ових података може се констатовати где је била највећа концентрација српских исељеника на америчком тлу. Нада Петровић, *Самарцићи у Великом рату и војсци Краљевине СХС/Југославије 1914–1918*, Бањалука 2017, 130

² Вудро Вилсон, 28. амерички председник, био је српски пријатељ захваљујући Михајлу Пупину, свом другу са студија, који му је био нека врста татора и приватног учитеља. Вилсон је у Први светски рат ушао превасходно са становишта идеала, а тек потом са становишта америчког интереса, који је био несумњив и присутан све време. Захваљујући великом ступању на европску и светску сцену, Америка је дала кључан допринос савезничкој победи у рату. У српској историји поново је актуелизовано име Вудра Вилсона, јер је одлучено да Београд добије булевар који ће понети његово име.

³<https://www.blic.rs/riznica/pre-100-godina-sad-su-usle-u-rat-i-postale-svetski-policajac-koji-ce-promeniti-svet/78x047b>

⁴ Љубомир М. Михаиловић (Београд, 14. август 1874 – 23. јануар 1957), правник, дипломата. Школовао се у Београду и Паризу. У дипломатској служби Краљевине Србије био је у Цариграду, Битољу и Скопљу, од средине 1912. отправник послова у Риму, где се у време Првог светског рата 1914–1916. залагао за формирање Југословенског одбора и његову сарадњу са владом Краљевине Србије. Октобра 1916. унапређен је за првог посланика Краљевине Србије у Вашингтону, где је јануара 1917. отворио посланство у САД. Међу југословенским исељеницима у Америци неуморно је радио на југословенској пропаганди и прикупљању добровољаца за Солунски фронт. Због неслагања са политиком председника владе Николе Пашића поднео је оставку јула 1918. После Првог светског рата приступио је Демократској странци Љубе Давидовића и 1925. изабран је за народног посланика. Драгош Петровић, Предраг Крејић, *Српски и*

Зграда Посланства КЈ у Вашингтону

Српско посланство у Вашингтону почело је да ради средином јануара 1917, а председник Вилсон примио је акредитивна писма од Љубомира Михаиловића 26. јануара 1917. у Белој кући. Никола Пашић, као председник српске владе, у посебној инструкцији српском посланику поставио је два основна задатка: "створити што пријатељскије односе са америчком владом" и "прибрати и организовати Србе, Хрвате и Словенце" и довести до тога да раде на томе са Србијом, служе српској идеји и српско-

хрватско-словеначком јединству.⁵

Србија није била интересантна земља за САД. Трговински односи нису били развијени, увоз–извоз био је безначајан, увоз Србије из САД није прелазио 4%.

Интересовање у САД за Србију јавља се тек за време Првог и Другог балканског рата, када је америчка штампа приказивала борбу Србије у сасвим позитивном светлу. "...Амерички посланик Џон Џексон узео је учешће у прибављању помоћи Србији. Током 1913. у Србију су стигли амерички лекари како би помогли рањеним и болесним, а Амерички црвени крст поклонио је тада помоћ Србији у износу од чак 16.000 долара".⁶

Почетком и током Великог рата интересовање за Србију америчког јавног мњења, хуманитарних радника, установа и појединаца достиже врхунац. Већ августа 1914. Амерички црвени крст почео је да регрутује медицинско особље за рад у Европи, професионалне хируршке екипе са медицинском опремом и лековима. Међу бројним хирурзима, лекарима, болничаркама и меди-

Југословенски дипломатски представници у САД 1917–1945, Архив, часопис Архива Југославије, Београд 2007, 189–190

⁵ Ubavka Ostojić Fejić, "Položaj Srbije u SAD u vreme dolaska poslanika Ljubomira Mihailovića", *Veliki rat 1914–1918, Kraljevina Srbija, Sjedinjene Američke Države i srpska dijaspora u Americi*, priredila Krinka Vidaković Petrov, Los Angeles 2018, 149–159. *The Great War 1914–1918: The Kingdom of Serbia, the United States of America and the Serbian Diaspora in America*, jul 2018, Sebastian Press, Los Angeles

⁶ *Југословенско амерички односи 1918–1945*, Зборник докумената, предговор др Чеда Антић, Београд 2015.

цинским сестрама, као добровољац пријавио се и др Едвард Рајан.⁷ Медицински материјал обезбедио је од донација Хелене Хатли Џенкинс, која је већ била позната по великим донацијама Колумбија универзитету.⁸

Припадници Медицинске мисије Америчког црвеног крста у Србији били су прави амбасадори и представници Америке у Србији. Осим др Едварда Рајана, у Србију су дошли и у њој нашли смрт др Џејмс Донован и др Самуел Кук. Када је избила велика епидемија пегавог тифуса у Србији, српска влада је преко лондонског *Тајмса*⁹ позвала стране епидемиологе да дођу у Србију и помогну у борби против пегавог тифуса. Тако су у Ваљево стигли лекари из Америке, Велике Британије, Холандије и Русије. У Ваљево су тада постојале окружна болница са хируршким павиљоном, чији је управник био др Селимир Ђорђевић, и Стална војна болница Дринске дивизије, са мајором др Павлом Војтехом на челу. Др Самуел Алберт Кук, који се у Паризу упознао са стањем у Србији преко Мејбел Грујић, стигао је у Ваљево са млађим колегом др Кукингеном. Ваљево је био "Град болница" у коме је од пегавог тифуса страдало више од 10.000 људи (3.500 српских војника, 4.000 цивила и 2.000 аустроугарских војника). Вакцину која је требало да га заштити, др Кук је уступио српским војницима. Умро је у Ваљево јануара 1915, чекајући нову пошиљку вакцине из Америке. Сахрањен је на брду Видрак, где му је Амерички црвени крст подигао споменик са натписом "Више пожртвовања не може бити него када човек положи живот за свог пријатеља".

Др Донели, који је стигао са др Рајаном, умро је од пегавог тифуса у Ђевђелији, где је предано вршио дужност лекара. У Ђевђелији је и сахрањен. Др Миленко Веснић, посланик Краљевине Србије у Паризу, који је био шеф Српске ратне мисије у САД, у свом извештају наводи: "...4. фебруара 1915. преминуо је у Ђевђелији у вршењу своје лекарске дужности Др. James F. Fren-

⁷ Нада Петровић, *Трагом докумен(а)та, сведочење о др Едварду Рајану*, Удружење архивских радника Републике Српске, година VIII, бр. 8, Бањалука, 2016, 315–329. Напомена: Одржано је акредитовано предавање у Историјској секцији Српског лекарског друштва 20. октобра 2016.

⁸ Хелен Хартли Џенкинс (1860–1934), позната добротворка. Њене највеће донације биле су поклоњене Колумбија универзитету: подигла је први и највећи студентски дом који је назван *Hartly Hall*; дала је новац за изградњу зграде *Philosophy Hall*; сазидала је и опремила *Marcellus Hartley Laboratory* за истраживања електрицитета. Организовала је образовање медицинских сестара и нудила на Колумбија универзитету, које су касније обучавале младе девојке у нудиљским школама широм Америке. Хелен Џенкинс је била заинтересована за проблеме имиграната, посебно словенског порекла. Године 1909. основала је *Slavonic Immigrant Home* и поклонила је две зграде, потпуно опремљене, за смештај српских имигрантских организација. Основала је и Српско-амерички црквени фонд (*Serbo-American Ecclesiastical fund*) за помоћ српским школама и црквама. Проф. др Снежана Вељковић, *Живот и рад Војне болнице у Београду за време Великог рата (1914–1918)* објављено на:

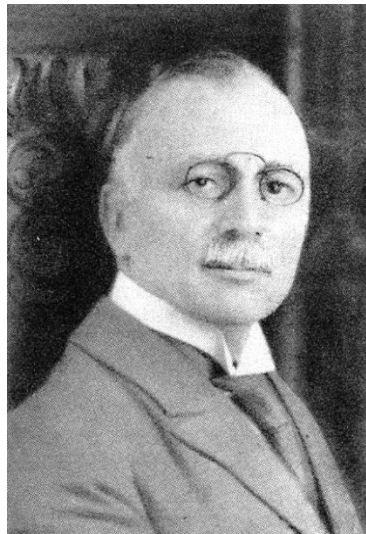
<https://www.rastko.rs/rastko/delo/14674>

⁹ *Tajms* (The Times), дневне новине које се штампају у Лондону. У Уједињеном Краљевству излазе од 1785. године, тада под називом *Универзални дневни регистар* (*The Daily Universal Register*).

sis Donnelly из Њујорка, који је дошао био у Србију као изасланик америчког Црвеног крста. Он је оставио за собом удовицу (њена адреса: Mrs James F. Donnelly, 424 Park Avenue e/o Dr. Fellover Dewes N. Jork/c) и малолетног синчића. За време бављења мисије у Њујорку ја сам госпођи Донели указивао потребну пажњу. Уверен сам да би наша влада учинила врло добро, и појачала пријатељство Американаца према нама, ако би узела на себе да помогне материјално образовању овог детета, чија мати живи од личне зараде. Ово би се могло учинити преко Посланства у Вашингтону или преко Конзулата у Њујорку..."¹⁰

Др Миленко Веснић, шеф
Српске ратне мисије у САД

Др Анте Трумбић, министар
иностраних дела Краљевине СХС

Српска ратна мисија у САД је крајем 1917. и почетком 1918. имала важно место у српско-америчким дипломатским односима. Идеја о упућивању Српске ратне мисије у САД јавила се још априла и почетком маја 1917. Припреме за упућивање мисије у САД трајале су неколико месеци и поред противљења посланика Михаиловића. Председник владе Никола Пашић дао је основна упутства и истакао циљ посете САД: да се америчка администрација за време боравка Мисије придобије за њене политичке, привредне и војне циљеве. У време када је Пашић састављао инструкције, Србија је већ располагала одређеним сазнањима о политици САД према европским савезницима. "Она их је црпила из општих програмских докумената, као што су Вилсонови говори као и из конкретних извештаја Михаиловића и Михајла Пупина."¹¹

¹⁰ Архив Србије, Министарство иностраних дела, Политичко одељење Краљевине Србије (МИД ПО), ФV, Извештај српске ратне мисије у САД

¹¹ Ubavka Ostojić Fejić, "Srpska ratna misija u SAD", *Veliki rat 1914–1918, Kraljevina Srbija, Sjedinjene Američke Države i srpska dijaspora u Americi*, priredila Krinka Vidaković Petrov, 161–

Роберт Лансинг

Српску ратну мисију чинили су: др Миленко Веснић, посланик Краљевине Србије у Паризу, Сима Лозанић, професор универзитета и бивши министар пољопривреде, генерал Михајло Рашић, представник српске Врховне команде при француском Врховном штабу, потпуковник Михаило Ненадић, капетан Милан Јовичић и Владислав Мартинац, аташе при српском посланству у Паризу. За званичне америчке представнике Мисија је од српске владе примила писмо од регента Александра Карађорђевића за председника Вилсона, писмо председника владе Пашића за државног секретара Лансинга,¹² коме је приложен мемоар о "границама" и "народним аспирацијама".¹³ Остали чланови Мисије имали су мемоаре за друге ресоре, на пример, посебан меморандум за начелника америчког Генералштаба о војној помоћи Србији.

Српска ратна мисија стигла је у Њујорк 20. децембра 1917. и у САД боравила до 17. фебруара 1918, када се укрцала на прекоокеански брод "Еспањ" и 27. фебруара стигла у луку Бордо.

За време дугог боравка чланове Српске ратне мисије примиле су готово све истакнуте личности америчке власти: председник Вилсон, потпредседник Маршал, државни секретар Лансинг, секретар за одбрану, за финансије, за пољопривреду, за морнарицу, за унутрашње послове, директор Америчке администрације за исхрану Хувер, а чланови Мисије посетили су дирекцију Америчког црвеног крста.

Шеф Мисије др Миленко Веснић одржао је говоре у Сенату САД, у законодавном телу (на заједничкој седници Сената и Скупштине државе Њујорк), у законодавном телу државе Масачусетс, у њеном главном граду Бостону, у општинској кући у Њујорку и на гробу Џорџа Вашингтона. У *Извештају о раду Мисије* председнику владе Пашићу, Веснић наводи да је "... генерал Рашић држао говоре на јавним скуповима, и у жељи да се што већи

176. *The Great War 1914–1918: The Kingdom of Serbia, the United States of America and the Serbian Diaspora in America*, јул 2018, Sebastian Press, Los Angeles.

¹² Роберт Лансинг (енгл. *Robert Lansing*; Вотертаун, 1864 – Њујорк, 1928), амерички адвокат и политичар који је почетком Првог светског рата радио као правни саветник у Министарству спољних послова САД, а затим и као државни секретар у администрацији Вудра Вилсона од 1915. до 1920. Пре уласка САД у рат Лансинг се залагао у корист принципа слободе отвореног мора и права неутралних народа. Подржао је учешће САД у Првом светском рату, учествовао у постизању споразума Лансинг–Иши са Јапаном 1917. и био члан Америчке комисије за преговоре о миру у Паризу 1919.

¹³ Исто, 164

број задобије за добровољце. Ђенерал Рашић је осим тога држао пригодан веома леп говор питомцима једне америчке војне школе у Веспоситу...".¹⁴

Посета Српске ратне мисије САД отворила је пут зближавању две земље. Крај рата дошао је као олакшање свим нацијама, а пред крај рата, уместо Љубомира Михајловића, отишао је у Вашингтон Јеврем Симић који је у Посланству Краљевине Србије у Вашингтону једно време радио као привремени отправник послова.¹⁵

Чином уједињења 1. децембра 1918. створена је нова држава Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Прва влада формирана је 20. децембра 1918. са Стојаном Протићем на челу. За министра иностраних дела именован је др Анте Трумбић.

За првог посланика нове државе у Вашингтону постављен је др Славко Грујић, дугогодишњи дипломата.¹⁶

Сједињене Америчке Државе биле су прва велика сила, а друга држава у свету која је признала Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Прва држава која је признала Краљевину СХС 26. јануара 1919. била је Норвешка.

Државни секретар Роберт Лансинг, који се налазио у Паризу на Конференцији мира, упутио је 6. фебруара 1919. министру иностраних дела Краљевине

¹⁴ Мисли на Војну академију Вест Поинт (The United States Military Academy) у држави Њујорк, 80 км од града Њујорка. Основана је 1802. Академија је школа највишег ранга образовања војних лица у САД.

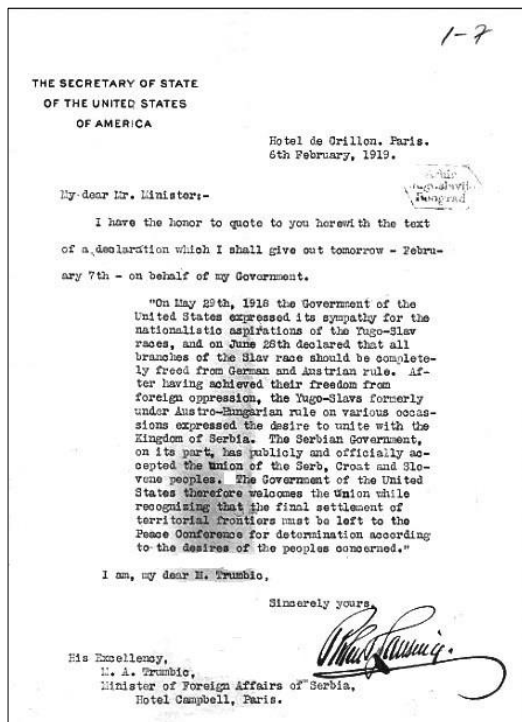
¹⁵ Јеврем Симић (с. Оклетач, Рачански срез, 29. јануар 1876 – Рим, 29. јун 1936), правник, дипломата. Школовао се у Шапцу, Београду и Бечу. Примљен је у државну службу 1903. и прве године дипломатске каријере провео је у српским конзулатима у Скопљу, Битољу, Солуну и Драчу, касније у посланствима у Риму, Паризу, Цариграду, Петрограду. У току Првог светског рата премештен је у Вашингтон, где је крајем 1918. био привремени отправник послова. Службовао је у Цариграду, Варшави и Ватикану, где је на дужности умро. Драгош Петровић, Предраг Крејић, "Српски и југословенски дипломатски представници у САД 1917–1945", *Архив*, часопис Архива Југославије, 2007, 189–190

¹⁶ Др Славко Ј. Грујић (Београд, 15. фебруар 1871 – Лондон, 23. март 1937), правник, дипломата, хуманиста. Потписао је из породице државника и дипломате Јеврема Грујића. Завршио је школовање у Паризу, где је 1898. и докторирао. У дипломатску службу примљен је 1894. Налазио се на одговорним местима у посланствима Краљевине Србије у Цариграду, Атини, Петрограду и Лондону. У време пријема аустроугарског ултиматума јула 1914, у одсуству председника владе Николе Пашића, написао је одговор на ултиматум. Током евакуације 1915. организовао је превођење избеглица са албанске обале на Крф и у Француску. Унапређен је 1916. за посланика у Берну, где се истакао дипломатском и хуманитарном активношћу. Са Међународним комитетом Црвеног крста у Женеви и са супругом Мејбл Грујић уложио је велике напоре да се помогне становништву окупираних Србије. Средином 1918. наименован је за посланика у Вашингтону, где је службовао од јануара 1919. до септембра 1922. По повратку у земљу активно је учествовао у раду хуманитарних друштава. После смрти краља Александра I Карађорђевића постао је маршал Двора; средином 1935. постављен за посланика у Великој Британији и истовремено акредитован у Холандији.

не СХС Анту Трумбићу¹⁷ текст декларације којом влада САД признаје Краљевину СХС:

*Драги министре,*¹⁸

Част ми је приложити вам овде текст декларације коју ћу дати сутра 7. фебруара у име моје владе.

Документ о признању Краљевине СХС од стране САД, 7. фебруар 1919.

29. маја 1918. влада Сједињених Држава изјавила је своје симпатије за националистичке тежње југословенских племена, а 28. јуна изјавила је да ће се све гране словенског племена потпуно ослободити немачког и аустријског господарства. Пошто су се ослободили страног притиска, Југословени, који су раније били под аустро-угарском владом, изјавили су у више прилика жељу да се сједине са српском Краљевином. Српска влада од своје стране примила је јавно и званично сједињење Срба, Хрвата и Словенаца. Влада Сједињених

¹⁷ Анте Трумбић био је министар иностраних дела у првој влади Краљевине СХС, која је формирана 20. децембра 1918.

¹⁸ Текст декларације био је упућен др Анти Трумбићу, министру иностраних дела. Др Анте Трумбић био је први министар иностраних дела у новоствореној држави Краљевини СХС у влади Стојана Протића. На том положају остао је до 1. јануара 1921, када је Никола Пашић постао председник Министарског савета и министар иностраних дела.

Држава с тога поздравља сједињење, али у исто време примећује да коначно утврђење територијалних граница према жељама заинтересованих народа, мора бити остављено решењу Конференције мира.

Ја сам, драги г. Трумбићу,

*искрено Ваш,
Роберт Лансинг¹⁹*

Декларација државног секретара САД Роберта Лансинга од 7. фебруара 1919. сматра се званичним актом признања Краљевине СХС од стране америчке владе. Овај документ усвојила је српска и југословенска историографија као документ којим је једна велика сила – Сједињене Америчке Државе – признала новоформирану државу Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

Извори

1. Архив Југославије, Збирка фотографија (АЈ–377)
2. Архив Југославије, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, 334, Политичко одељење (АЈ, МИП КЈ–334)
3. Архив Југославије, Посланство Краљевине Југославије у Вашингтону, (АЈ–371);
4. Архив Србије, Министарство иностраних дела Краљевине Србије, Политичко одељење (МИД, ПО).

Литература

1. *Документа о спољној политици Југославије, Југословенско-амерички односи 1918–1945*, Зборник докумената, приредили Предраг Крејић, Митар Тодоровић, Архив Југославије, Београд 2015.
2. Петровић Драгош, Крејић Предраг, "Српски и југословенски дипломатски представници у САД 1917–1945", *Архив*, часопис Архива Југославије, 2007.
3. Петровић Нада, "Америчка елита за Србију у Великом рату (др Едвард Рајан, Џон Фронтингам, Даринка Грујић)", *Зборник са међународног саветовања Елите у Великом рату*, Нови Сад, Архив Војводине 2017, 205–219.
4. Петровић Нада, "Трагом докумен(а)та, сведочење о др Едварду Рајану", *Гласник*, часопис Удружења архивских радника Републике Српске, година VIII, бр. 8, Бањалука 2016.
5. *Veliki rat 1914–1918, Kraljevina Srbija, Sjedinjene Američke Države i srpska dijaspora u Americi*, priredila Krinka Vidaković Petrov, Los

¹⁹ Архив Југославије, Министарство иностраних послова КСХС/КЈ (АЈ–334–1–1–7/8)

Гласник Удружења архивских радника Републике Српске, год. XI, број 11, 2019

Andeles 2018, 161–176. *The Great War 1914–1918: The Kingdom of Serbia, the United States of America and the Serbian Diaspora in America*, jul 2018, Sebastian Press, Los Angeles.